

Pos ~ Poz ~ Posch nem csupán magyar név, hanem éppúgy lehetett német és szláv is; a középeurópai népek közös, latinban gyökerező kultúrhagyatéka. Ezenkívül a szerbhorvátok azzal, hogy a Poska ~ Pozsga nevet népetimológias úton a požeg szavukkal társították, igen korán szerepet játszhattak a Požega ~ Pozseg(a) helynévi alakváltozat kialakításában. Minden esetre a név eredetileg jellegzetesen magyar névadási mód eredménye: személynév — minden további képzés nélkül — helynévvé válik. Egy egész sor más magyar megyeelnevezés sorába jól beleilleszthető. Olyan megyeelnevezések ezek, amelyek a történeti Magyarország nyugati és déli határterületein hasonló elv alkalmazásaként jöttek létre: Valkó, Zágráb, Vas, Sopron, Moson, Pozsony, Trencsén, Árva. Mindezek a nevek nem a tájjelleg vagy társzíni forma figyelembevételére keletkeztek (ahogyan azt MELICH és számos követője vélte), hanem olyan személynevekből alakultak, amelyek jórészt (s ez áll még a Zágráb névre is talán — Vö. UAJb. LIV, 109) keresztény-latin eredetűek, és csupán kis mértékben (a névadási rendszer mértékében) nevezhetők a magyar etnikai teremtőszellem szüleményének. Meg szeretném még említeni azt is, hogy az ismert angol családnév: Posey ugyancsak a régi Paul(us) név egyfajta becealakjának tekinthető, s így töve etimológiailag azonos a magyar Pozsgai, Pozsony névvel.

DÉCSY GYULA

MAGYAR-ROMÁN-NÉMET PÁRHUZAMOS HELYNÉVADÁS: KOLOZSVÁR ~ CLUJ-NAPOCA ~ KLAUSENBURG

Magy. Kolozsvár, korábban Kolosvár; rom. Cluj, korábban Cluș; ném. Klausenburg, erdélyi szász név: Klausenburich, középkori latin: Claudiopolis, római név: Napoca.

Adatok: 1183: Clusiensis comes, 1213: castrens de Clus, castrum Clus, 1214: iobagiones de ecclesie de Clus, 1235: civis Clusiensis (Suciu 1967: 158), 1241: Claudiopolis (Wagner 1977: 212), 1275: Kuluswar, 1280: Culuswar, 1294: Clusewar,

1297: Cluswar, 1299: Klusuar, 1315: Clusuar, 1348: Clusenburg, Clusenbvrg, Clusenberch (Csánki 1913/5: 311), 1350: Koloswar, Clusuar, 1365: Kaluswar, 1391: Kolosuar, 1392: Cluswar, 1400: Calusvar, 1405: Clausenburk, 1473: Clawsenpurg, 1478: Cluj, 1507: Kolloswar (Suciu 1967: 158), 1528: Colo(war, Claufen-
burg (Lazarius/Reprint Budapest 1982), 1573: Claudiopolis, 1594: Colosbar (!), 1733: Claudiopolis, 1808: Klus, 1854: Kolozsvár, Klausenburg, Cluş (Suciu 1967: 158), 1895: Kolozsvár, Klausen-
burg, Clusiu (Pallas 10: 695), 1977: Klausenburg, Clusenber, Cluj-Napoca, Kolozsvár (Wagner 1977: 212).

Kolozsvár magyar nevét az ómagyar *Kulus személynévből magyarázhatjuk. E névtípus az Árpád-korban a magyar nyelvterület különböző részein jelentkezik. Kolos-Hradistye eredeti, az 1100-as évekből adatolt neve Kolos volt (Mező 1982: 154), 1379-ben pedig Jacobus Kolos Komárom megyében Bana és Árpá falvakat birtokolja. A történeti Magyarország egyik legrégibb apátsága a Nyitra megyébe lévő Kolos falujában van (Pallas Lex. 10: 689). A ma már közigazgatásilag Kolozsvárhoz tartozó Kolozsmonostor nevét már az Árpád-korban említik. Apátság és egyben hitelesítőhely 1222: Monasterium b. Marie de Clus (Wagner 1977: 212), 1288: Abbas de Kulusmunustra (Csánki 1913/5: 307). E névtípusra a legrégibb adatunk 1177-ből Kolozsvármegye neve: Comitatus Kolosensis (Wagner 1977: 210). Egyes adatainkban a szóeleji mássalhangzótorlódás az idegen ajkú feljegyzők számlájára is írható: anyanyelvük nyelvi felépítését a magyar szavak lejegyzése során is követték. A Kulus ~ Kolos név hangtestének fölépítése megfelel az Árpád-kor magyar eredetű neveinek fölépítésével. Például: a P e t u r személynév mássalhangzó-magánhangzó C V C V C szerkezetével, vagy a következő helynevekével: K a p u s , G y é r e s , T e m e s , V á r a d , S e b e s , T e l e k , H u n y a d stb. C V C V C

Az összetett Kolozsvár névalak utótagja, a -vár iráni jövevénytű a magyarban, már 1015-ből adatolható. Biztosan állíthatjuk, hogy csakis 896 előtt kerülhetett a magyar nyelvbe. írásmódja azért is mutat (-uar : -war : -bar) nagyfokú

változatosságot, mert még az Árpád-kor utolsó szakaszában is minden valószínűség szerint a -vár szavunk megfelelőjét bilabialis w-vel ejtették (vö. TESz 3: 1090 és Benkő 1980: 72--76). A Kalas ~ Calus előtagú XIV. századi adataink a kolozsvári a-zás igen korai bizonyítékai. Az o > a megfelelésre eddig 1571: varas (Szabó T. 1981: 24) és 1592: Adayabeli (Szt 1: 103) adatunk volt. E nyelvi jelenség a törzsökös Kolozsváriaknál mind a mai napig megfigyelhető.

Kolozsvár kettős^(neve) Cluj-Napoca, e formájában 1974-ben született (Kiss 1978: 350). A névalak előtagja, a Cluj ebben a formájában újkeletű (az 1478-as Cluj adat azért is kérdéses, mert még a múlt században is Kolozsvár román neve Cluş illetőleg Cluşiu volt). Ha elfogadjuk e név német eredetét, akkor összefügghet a középfelnémet kluse 'Klause, völgyzáró gát' szóval (vö. Kniezsa 1943: 228). Ugyanígy szóba jöhet a személynévi eredet, hiszen a románban van Clos családnév. Ezesetben is azonban német közvetítéssel kell számolnunk (vö. ném. Kloss Jordan 1983: 136). Az sem lehetetlen, hogy egy — esetleg német közvetítéssel — az erdélyi szlávba bekerült *Kluš személynév szolgálhat további etimológiai kutatások alapjául (vö. Kiss 1978: 350). Mivel a korai középkor folyamán német telepések jöttek e vidékre, a román név közvetlenül az erdélyi szászból is magyarázható. Megnehezíti a kérdést, hogy az erdélyi szászok eredete még végérvényesen nem tisztázott. Erdélybe valószínűleg a német nyelvterület legkülönbözőbb részeiről telepedtek be. Így még az is elképzelhető, hogy a középfelnémet Klūs 'Engpas, Talenge; völgyszűkület' átvétele folytán keletkezett a román Cluş (az erdélyi szászok betelepüléséről vö. Rein 1983: 192--224). A Klus a svájci németben ma is élő szó (Wahrig 1974: 2061). Nem tartom szükségesnek, hogy a román Cluj helynevet és a magyar Kolos személynevet etimológiailag összekapcsoljuk. A magyar név talán hangalakjával ösztönzőleg hatott egy hasonló hangalakú, de egészen más etimológiájú német és román név kialakulására.

Klausenburg Kolozsvár német neve. A név előtagja Klaus igen elterjedt német személynév, a Nicolaus becéző alakjából keletkezett (vö. UAJb. 1978/50: 49--52). Ha elfogadjuk Kolozsvár német nevének köznévi etimológiáját, azaz a középfelnémet klûs 'völgyzáró gát' szóból való eredeztetést, akkor a Klausenburg népetimológiával keletkezett másodlagos fejleménynek tekinthető. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a latin Claudio-polis, a Klausenburg tükörfordítása igen későn adatolható megbízhatóan (az 1241-es adatot századunk elején már MÁKI megvizsgálta és megbízhatatlannak találta, csupán az 1500-as évek Claudiopolis adatai megbízhatóak (vö. Csánki 1913/5: 310). WAGNER sajnos nem használta CSÁNKIt, csupán SUCIU igen értékes (de egyes esetekben nem megbízható) munkájával dolgozott, mivel ő már CSÁNKIt felhasználta. Az erdélyi szászok ismerik azonban a Kloos ~ Kloss személynévet is (vö. Keinzel-Schön 1976: 346). Ez lehet a magyar Kolos német megfelelője, de lehet a Nicolaus név eredetileg népnyelvi becealakja is. Ennek kiderítése és a 'Kolosvár ~ Cluj ~ Klausenburg nevek különböző alakjaival való egybevetése további etimológiai kutatások főadata. Itt kell megjegyezni, hogy a Mezőségen föllelhető Kallos (!) ~ Kalos (!) ~ Kallós névtípus népetimológiával is keletkezhetett (az első szótagbéli a-zás éppen Kolozsvárott és környékén — így a Mezőségen is — igen erős). E feltételezést azonban csak történeti adatok erősíthetik, vagy cáfolhatják meg.

Kolozsvár római kori neve Napoca. E névalakot ma a város hivatalos Cluj-Napoca és a ritkábban használt Kolozsvár-Napoca névalakjai őrzik. Napoca municipium volt, s körülbelül a mai kolozsvári Óvár helyén lehetett (Szabó T. 1981: 9).

A három erdélyi nemzet párhuzamos helynévadását illetően Kolozsvárott a következőket állapíthatjuk meg: a Kolos név a vármegye neveként már 1177-ből adatolható. Jól beleillik a magyar eredetű nevek rendszerébe. A román név legkönnyebben az erdélyi szászból magyarázható. A szász név vagy köznévi eredetű, vagy személynévből keletkezett. A magyar legfeljebb a

népetimológia szintjén hathatott a németre, s igen valószínűleg hatott is. Az új román név előtagja német jövevényelem, utótagja az ókori római név felelevenítése.

SZABÓ T. ÁDÁM

FEJÉR MEGYE HELYSÉGNEVEINEK RENDSZERE

Ez az írás első változatában szemináriumi dolgozatnak készült. Amikor tavaly az ELTE másodéves hallgatójaként témát kellett választani egy magyar nyelvészeti dolgozat megírására, szülőföldem, Fejér megye helységneveinek vizsgálatánál állapodtam meg. Érdekelte „a nevek világa”, története, eredete, változása. Mivel csak most kezdtem az ismerkedést a névtannal, olyan területet választottam, ahol már születtek mintául szolgáló feldolgozások, ugyanakkor szükség van a további, hasonló típusú részlettanulmányokra is. Elsősorban ÜRDÜG FERENC, Helységneveink keletkezéséről. Zala megye helységnevei alapján. (Bp., 1980. — Ugyanez a mű megközelítően azonos szöveggel megjelent a Magyar Névtani Dolgozatok 12. számaként is 1981-ben.) és JUHÁSZ DEZSŐ, Veszprém megye helységneveinek rendszere. (Bp., 1981. In: MNyTK. 160. sz. 253—63) tanulmányára támaszkodtam. JUHÁSZ írja bevezetésében: "KISS LAJOS kiadváló könyvének (Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1978.) elkészültével megnyílt a lehetőség arra is, hogy akár a magyar névadás egészére, akár kisebb területekre vonatkozóan rendszerszerű vizsgálatokat végezzünk. A helyi érdekű összefoglaláson túl a kis egységek (megyék, tájak) névadásának leírása egy későbbi összehasonlító tipológia alapjait rakja le" (i. m. 253).

Az előbbiekben leírtak együttesen indokolják azt, hogy nem változtattam a rendelkezésre álló tipológiai kereten, s az anyag közlésének módja is megegyezik az idézett tanulmányokéval. Csupán azt jegyzem meg, hogy az egyes nevekre vonatkozó névtörténeti, etimológiai megállapítások kivétel nélkül